

ЧИТАЊЕ ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ ПОСТКОЛОНИЈАЛНЕ ТЕОРИЈЕ

Нови Бразил Гија Хелмингера

У септембру 2010. године појављује се у реномираној издавачкој кући „Eichborn“ роман *Нови Бразил* Гија Хелмингера¹ који, базирајући се на историјским догађајима, описује причу двоструке миграције. Заведене обећањима имиграционе политике Дом Педра И (владао од 1822-1834), који додељивањем пољопривредног земљишта и ослобађањем од пореских намета врбује колонисте, бројне сеоске породице крећу 1828. године из Луксембурга за Бразил.² Међу њима се налази и млада Жосет и њена породица који у потрази за бољим животом напуштају своје родно село Вал. У току путовања прикључују им се двојица мушкараца из града Еш: Николас Пален и његов деда Арнолд. Старац би се радије одселио у југоисточно лоцирани предео којим доминирају црне планине; емиграција у Бразил је уступак унуку. По доласку у Бремен већина миграната ипак мора да се врати, јер су бродски спискови већ закључени, а Бразил више не прима усељенике. Потпуно осиромашени и дубоко траумирани пропалим покушајем емиграције путници за Бразил не могу да буду реинтегрисани у своје некадашње сеоске заједнице. Уместо тога добијају дозволу да уреде бедно насеље са баракама на ничијој земљи између заједница Вал, Ешдорф и Гросбус – званој Кале Рајс – која спада у економски најзаосталија подручја у луксембуршким Арденима: Нови Бразил.³ Када Николас на основу неспоразума убије Жосетиног некадашњег удварача Пола, њих двоје су принуђени да беже; крећу на југоисток, у земљу црних планина коју је стари Пален толико често призивао.

Ове догађаје аутор повезује са доживљајима црногорске девојчице Тихе која због рата на Косову тражи заштиту у Великом војводству чија администрација њу и њену породицу након неколико година процедуралног бестежинског стања депортује у

¹ У срп. преводу: Ги Хелмингер, *Нови Бразил*, прев. Мерал Тарар-Тутуш, Карпос, 2011. (Прим. прев.)

² О емиграцији Луксембуржана у Бразил види нпр. WEY, Claude: „Luxembourgers in Latin America and the permanent threat of failure. ‘Return migration’ in the social context of a European micro-society“, у: *AEMI Journal* 1 (2003), стр. 94-105; види такође од истог аутора: *Présences luxembourgeoises au Brésil*, у: *Retour de Babel. Itinéraires, memoires et citoyenneté*. Gasperich 2007.

³ О историји насеља Нови Бразил (касније Гревелс) види исцрпно GREISCH, Jean-Pierre: „Grevelsbrasilien – Neubrasilien. Wie ein neues Dorf entstand“, у: *Sapeurs-pompiers Grevels. 1919-1969; cinquantenaire 20 juillet 1969; fête cantonale, [Grevels] 1969.*

неизвесну будућност. Како је то недавно у једном интервјуу нагласио, Хелмингер се овим рекурсом на политичке догађаје и развоје на прагу новог миленијума свесно дистанцира од жанра историјског романа: *Ја заправо нисам аутор историјских романа. Када обрађујем такву материју, потребна ми је веза са садашњошћу.*⁴ Поред потребе за везом са садашњошћу он наглашава и општеважећу димензију коју захтева тематски круг који је заступљен у Новом Бразилу. При површном посматрању можда и настаје утисак да се роман бави типично луксембуршким околностима, али га аутор циљано ситуира у супранационалном контексту: *Мислим да питање које се увек поставља у вези са књижевношћу, изориштем јесте питање колико је регионално сати неком делу потребно да би могло да остане интернационално [...] ја долазим из Луксембурга, овим романом сам се вратио својим коренима, што је условљено овом ситаром причом. Али верујем да се он може читати и у Немачкој и Шведској, а људи ће рећи: „Да, јасно, и код нас је тако.“*⁵

Постколонијализам и књижевност Луксембурга?

Нови Бразил је текст који задовољава високе литерарне захтеве и истовремено развија идеолошки профил који је доступан различитим интерпретационим поставкама; у том смислу психичке реалности протагониста такође дозвољавају различите методичке приступе. Следећа излагања се базирају на претпоставци да допринос постколонијалне теорије истраживању идентитета на располагање ставља методичка средства која омогућавају конзистентну анализу менталних диспозиција и симболичких пракси на чијој се основи фигуре романа субјективно конституишу.

Предмет постколонијалне теорије чине културолошке последице колонијализма и деколонизације на колонијална друштва и субјекте.⁶ Подухват приближавања овом делу луксембуршке књижевности уз помоћ аналитичког инструментаријума овог курса испрва се не чини плодним. Учесће Луксембурга у пракси колонијалне владавине, које је смештено у белгијску колонијалну историју, документовано је у довољној мери. Колонијална прошлост Великог војводства ипак не делује довољно супстанцијално да би се овако мотивисани начин поступања могао легитимисати.

Схватање постколонијалног теоретичара Хомија К. Бабе (рођ. 1949) да се модерне културе не могу сматрати јединственим и затвореним, већ се у дијалектичким процесима преговарања уобличавају на увек нови начин, постало је *locus classicus* теорије културе. Овај отворени и перформативни културолошки појам је тесно повезан са моментом миграције који увек изазива фрактуре, дисконтинуитете и диференцијације. У оваквом контексту посматрање једне земље, чија новија и најновија исто-

⁴ Наведено према VALLE THIELE, Anina: „Der Traum vom guten Leben. Interview [mit Guy Helmingen]“, у: *worx* од 19.11.2010. стр. 11.

⁵ Исто.

⁶ Као увод у постколонијалну теорију види CHRISMAN, Laura/WILLIAMS, Patrick: „Colonial discourse and postcolonial theory. An introduction“, у: исти аутори: *Colonial discourse and postcolonial theory. A reader*, Harlow [et al.] 1994.

рија јесте постојано обележена покретима имиграције и емиграције,⁷ обећава једну вишу сазнајну вредност.

Осим тога се културолошки диверзитет Луксембурга, уско повезан са миграцијом, у све већој мери одражава у књижевним творевинама, тако да се мултикултуралност и интеркултуралност у међувремену препознају као важна карактеристика књижевности Луксембурга.⁸ Ситуиран на месту пресека различитих језичких и културолошких простора, он измиче једнозначним покушајима распоређивања и тиме представља пример литерарне продукције у постмодерном свету који се у све већој мери номадизује.⁹ У оквиру културолошког преокрета у духовним наукама књижевно-научна луксембургистика са успехом се бави тумачењем овакве тенденције уз помоћ елаборираних теорија.¹⁰ Нормативни инвентар појмова постколонијалног дискурса, посебно инвентар теорије културе Хомија К. Бабе са њеним позитивним наглашавањем хибридности, у овом контексту се такође чини погодним за метанаучну проверу ове констатације.

Идентитет у постколонијалном схватању

У жеку културолошког преокрета (*cultural turn*) последњих деценија бројне дисциплине се окрећу од картезијанског схватања хомогеног, стабилног, изнутра кохерентног, према споља затвореног идентитета коме се миграционим процесима као и глобализацијом као централним феноменима постколонијалног света ионако ускраћује фактичка основа. Овом есенцијалистички мотивисаном појму идентитета постколонијални теоретичари супротстављају концепт процесног, чисто ситуативног и темпорално важећег идентитета. У постколонијалном схватању идентитет – при чему се овај појам који сугерише јединство често одбацује у корист појма идентификације – више није непроменљива величина или утврђена геокултуролошка припадност, већ настаје као дискурзивни конструкт у напетом пољу разноликих, неретко дивергентних, чак и контрадикторних стања, позиција и пракси. Модерни идентитет отуда није уређена целина, већ у све већој мери подлеже фрагментацији и перманентној трансформацији, због чега оставља утисак конгломерата идентификација о којима се увек изнова преговара.

Од еминентног значаја за постколонијални појам идентитета јесте категорија Другог: идентитет се увек конституише на бази диференцијације, маргинализације, дискриминације и ексклузије расно, етнички, сексуално и културолошки Другог. Оно

⁷ О Луксембургу као класичној миграционој земљи види SCHERRER, Claudine: „Bonjour Luxembourg. Luxembourg, terre d’émigration e d’immigration“, у: *Retour de Babel. Itinéraires, memories et citoyenneté*, Gasperich 2007.

⁸ HONNEF-BECKER, Irmgard/ KUHN, Peter (издав.): „Interkulturalität und Hybridität in der Literatur in Luxemburg“, у: исти аутори (прир.): *Über Grenzen. Literaturen in Luxemburg*. Esch-sur Alzette 2004, стр. 7.

⁹ HONNEF-BECKER, Irmgard/KUHN, Peter (прир.), оп. cit., стр. 8.

¹⁰ Види CONTER, Claude D./GOETZINGER, Germaine: „Vorwort“, у: исти аутори (издав.): *Identitäts(de)-konstruktionen. Neue Studien zur Luxemburgistik*, Differdange 2008, стр. 7.

при томе не поседује емпиријски пандан, већ представља резултат реторичких процедура конструкције. Стереотип, у фрејдовском смислу често амбивалентно или чак фетишистички конотиран, представља главну стратегију ове идеолошке продукције алтеритета.¹¹ Као што то у посебној мери појашњава Едвард Саид (1935-2003), стварање разлике је истовремено израз политичко-институционалних, социјалних и културолошких односа моћи и релација хегемоније тј. субалтернитета који из тога произилазе.¹²

Детаљније одређење постколонијално схватање идентитета добија мисаоном фигуром хибридитета, једног од централних концепата Хомија К. Бабе. Овај појам, позајмљен из хортикултуре, означава транскултуролошке нацрте идентитета који у постмодерном свету, обележеним мобилношћу, више не указују на једнозначно гекултуролошко порекло, већ су насељени дуж родно-специфичних, етничких, социјалних и културолошких антагонизама и бинарних структура.¹³ Реч је дакле о сингуларним и у најбољем смислу речи граничним формама егзистенције – обележје које се атестира како књижевности Луксембурга тако и стваралаштву Гија Хелмингера.¹⁴

На овом месту се такође чини релевантним постулат да стварање идентитета као дискурзивна процедура указује на принудно имагинативне аспекте. Ова фикционална димензија не сужава политичку делотворност идентитета – то мора да се нагласи колико и нужност конструкције наратива који обезбеђују идентитет и начин на који индивидуе и колективи виде себе. Ово се односи пре свега на представу о прошлости и историји које се непрекидно рефигурирају у уској повезаности са политичким, економским и друштвеним коњунктурним циклусима.

Конструкција Другог

Моменат који се чини парадигматичним за постколонијално засновану анализу представљају у роману на многим местима изражени стереотипи о анархији, варварству и дегенеритету које сеоска заједница ради потврде сопствених оријентација и процеса тумачења приписује путницима за Бразил. Пре поласка на пут се циљна земља оптужује за канибализам чиме се ствара непремостива супротност између сопственог света и непознатог простора који превазилази тај свет (стр. 31).¹⁵ Амбивалентност

¹¹ Види ВНАВНА, Homi K.: *Die Verortung der Kultur. Mit einem Vorwort von Elisabeth Bronfen*; превод на немачки језик Michael Schiffmann и Jürgen Freudl, Tübingen 2007 (Stauffenburg discussion, Studien zur Inter- und Multikultur/Studies in inter- and multicultural; 5), стр. 97-104, 107-112, 114.

¹² Види SAID: Edward: "From Orientalism", у: CHRISMAN, Laura/WILLIAMS, Patrick (издав.), op.cit., стр. 143-148; види такође ВНАВНА, Homi K., op.cit., стр. 106.

¹³ Види ВНАВНА, Homi K., op.cit., стр. 2, 38, 58, 307-311.

¹⁴ Види GUNTERMAN: Georg: „Grenzübergang als Form. Ein Versuch zu Guy Helmingers Lyrik (und Prosa)", у: HONNEF-BECKER, Irmgard/KUHN, Peter (издав.), op.cit., стр. 230-235.

¹⁵ О овој организационој форми сопственог и туђег животног простора у космосу и хаосу која је тако типична за традиционална друштва види ELIADE, Mircea: *Das Heilige und das Profane. Vom Wesen des Religiösen*; превод са француског Eva Moldenhauer, Frankfurt/M. 1998 (Insel Taschenbuch; 2242), стр. 30 и даље.

на којој се овакво држање заснива се ипак препознаје по томе да многи сељаци размишљају о емиграцији, али не могу да плате трошкове за пут (стр. 31, 198). Реакција становника оних подручја кроз која мигранти пролазе на путу до луке укрцавања чита се са аспекта постколонијалне теорије као „манихејски делиријум“ (Баба) параноидних сазнања, дифузних страхова и потиснутих агресија: говори се о чудним болестима и смртним случајевима људи и животиња који се дешавају током проласка „Бразилијанаца“ (стр. 122). Ова продукција и традирање фантазмагоричног знања указује на то да стереотип не само да пружа искривљену слику задате реалности већ изнедрје субјективне реалности. Након повратка у домовину пропали исељеници су изоловани у географском смислу и у посебној мери по питању њиховог приступа живота у заједници, чиме су искључени из сваког вида партиципације у уобличавању реалности. Њихова дискриминација доживљава врхунац у уништењу Новог Бразила (стр. 278) које сељаци желе формално да оправдају страхом од крађа и пљачки (стр. 233, 236) и оптужбом култне нечистоће (стр. 282).

У својим напорима да структурирају психосоцијалну реалност којој у њеној другачијости као да недостаје било какав смисао, Црногорци такође користе богати инвентар скоро карневалских депласирања и наддетерминација: *Пребојаџ је овај крај овде, овај Лимџиберџ. Само ђорочичне куће [...]. Треба да ђоџедаш називе улица. Тако можеш да научиш коџа и шџа овде воле. Неке носе називе ђо ђисцима, друје ђо узџајивачима ружа. Можеш ли да ми објасниш како је ова земља усџела да доџура оволико далеку? Писци и узџајивачи ружа* (стр. 51). У том контексту је значајно што се, како егземпларно показује следећи цитат, разлика артикулише како у потврди стереотипа, тако и у недостатку истог и на тај начин поприма карактер самоиспуњавајућег пророчанства: *Да ли је било исџина оно шџо рекао сџриц Живко, да су сви Луксембуржани љубазни и срећни? Када би Тиха ђоџедала људе који су овде ишли на свој ђосао, баш и није била сиџрна у џо* (стр. 24).

Subject in process

Један даљи аспект који се из перспективе постколонијалне теорије чини вредним помена, јесте процес ренарације и дискурзивне реорганизације прошлости који фигурира у роману перманентно негују. Селективном политиком сећања и *a posteriori* активираним приписивањем смисла њима успева да фигурирају меру континуитета и способности контролисања која барем повремено брише фрагментарну и контингентну димензију њиховог идентитета. Чини се да Хелмингер оперише схватањем историје – сасвим у духу постколонијалних теоретичара – чија обележја више нису затвореност и *stasis*, већ перформативност и субјективизација оног што се десило.

Пре поласка на пут Бразил функционира као позитивна супротност безнадежној економској ситуацији у домовини: земља је плодна, усељеницима се додељује тло и стока, десет година не морају да плаћају порез (стр. 31, 41); оптимизам и безусловна вера у будућност обележавају и путовање до Бремена (стр. 84). Повратком у Луксембург Бразил се подвргава поступној, али ригорозној реинтерпретацији: настајују га отровне животиње и застрашујући дивљаци, лоше жетве се гомилају итд. Због таквих дефи-

чита повратак се имагинизује као животно нужан: *Од када су живели у насељу Кале Рајс, Бразил се променио [...] Нешто није било у реду са земљом са оне стране мора и можда је било добро што су се враћили [...]. Сви су помислили, колико је добро што сам жив* (стр. 208). Фрагилност овог новог наратива ипак убрзо постаје манифестна: *Није имало никаквој смисла улејшавати оно што се десило, наду у Бразил претворити у преворје њакла* (стр. 209).

Процесни карактер идентитета се може уочити и на бројним транзитним формама кроз које пролази поглед Црногораца на Луксембург и на њихов емотивни став према тој земљи. Фигура Тихиног оца Александра у том погледу нуди посебно плодан предмет анализе.

У почетку он посматра Луксембург као пуки провизоријум и уверен је да ће се једног дана вратити (стр. 49). Као и сви остали мигранти прве генерације који стреме ка томе да поврате порекло које су изгубили, он фигурира домовину као изгубљени рај.¹⁶ Он уверава себе у своју припадност овој имагинираној заједници уз помоћ метафоре која се често понавља: клупе која се налази на брду изнад његовог родног села, одакле се пружа поглед на долину (стр. 140). У одређеном тренутку његова машина клупу ипак премешта на Галгенберг: седећи на њој он посматра Еш (стр. 141). Александар увиђа да никада више не жели да напусти Луксембург. Након што је добио негативно обавештење, клупа се враћа на своје првобитно место, али Александар више не седи сам на њој, већ у друштву свог луксембуршког пријатеља Жана (стр. 311).

Фрагментацију идентитета као последицу миграције и немогућност једноставног прикључивања на *status quo ante* веома експлицитно формулише Црногорка Нада: *Беране, Трпези, Пешињица – све то за нас никада више неће бити као што је некада било [...]. Живој се не спавања на оном месту, на ком је био прекинућ, као што се њоново заваре две металне цеви [...]. У међупросору, између цеви, за нас ће увек остати то њарче Луксембурга, као неки сјајни, лећи и бескорисни комад* (стр. 182).

Схватање хибридног *subject in process* може се чинити отржењујућим; један пасус из *Књије несикоја* Фернанда Песое (1888-1935), коме на овом месту припада функција закључне речи, указује на то да овакво схватање у сред света који је постао комплекснији може бити и продуктивно, испуњено надом: *Све на њабли избрисаши од данас до сушра, бити нов свакој јушра, у непрекинућом њоновном оживљавању нашеј емоционалној девичансџа, само то вреди њруда да будемо или имамо, да бисмо били или имали оно што на нејошјуни начин јесмо*.¹⁷

(Са немачкој превела **Мерал Тарар-Туш**)

¹⁶ Види HALL, Stuart: "Cultural identity and diaspora", у: CHRISMAN, Laura/WILLIAMS, Patrick (издав.), *op. cit.*, стр. 299-402. са истраживањем које је спроведено на примеру карипског идентитета.

¹⁷ PESSOA, Fernando: *Das Buch der Unruhe des Hilfsbuchhalters Bernardo Soares*, издав. Richard Zenith, превод са португалског Ines Koebel, Frankfurt/M. 2006 (Fischer; 17218), стр. 107.